

Tatiana Szczygłowska

Akademia Techniczno-Humanistyczna w Bielsku Białej
tszczygłowska@ath.bielsko.pl
ORCID ID: 0000-0002-5051-4080

***Pandemia* – kandydat na słowo stulecia? Językowy obraz leksemu w polszczyźnie w oparciu o dane korpusowe**

1. Wstęp

Choroby zakaźne o dużym zasięgu dotykały ludzkość od wieków – dżuma, hiszpanka, czy – obecnie – dynamicznie rozprzestrzeniający się koronawirus. Jednak popularność nazw, którymi się je określa, jest największa, gdy trwa walka z daną chorobą, natomiast powszechność określeń przemija, kiedy pojawiają się nowe patogeny. Fakt ten potwierdza Marek Łaziński, wyjaśniając w jednym z wywiadów, że „słowa powiązane z konkretną sytuacją” znikną, kiedy ta „sytuacja się unormuje”¹. Wydaje się zatem, że czynnikiem łączącym wspomniane nazwy w świadomości użytkowników języka są terminy bardziej ogólne odnoszące się do samego wystąpienia choroby o charakterze masowym, takie jak *plaga*, *pomór*, *epidemia*, *zaraza* czy *pandemia*². Spośród tych pięciu synonimów przedmiotem niniejszego artykułu będzie ten ostatni, który – jak wskazują dane dostępne w serwisie Google Trends³ – zanotował największy wzrost popularności w ostatnim czasie,

¹ M. Łaziński, *Wpływ pandemii koronawirusa na język*, „Lubelski serwis informacyjny”; <https://www.lsi-lublin.pl/informacje-rozne/wpływ-pandemii-koronawirusa-na-język/> [dostęp: 06.08.2021].

² Zob. A. Piela, *W cieniu koronawirusa... Historycznie o zarazie i zarazkach*, „Poradnik Językowy” 2020, z. 6–7, s. 97–105.

³ Dostępny na stronie: <https://trends.google.pl>.

choć jeszcze dekadę temu występował on sporadycznie w Narodowym Korpusie Języka Polskiego (NKJP)⁴.

Co prawda, w plebiscycie na słowo roku 2020 *pandemia* przegrała z rzeczownikiem *koronawirus*, jednak zajęła wysokie – szóste – miejsce w pierwszej dziesiątce 34 słów zaproponowanych przez organizatorów uczestnikom plebiscytu⁵. Tym samym rzeczownik *pandemia* przeszedł z „języka specjalistycznego do słownictwa ogólnego”⁶ i wydaje się, że jego popularność będzie rosła, bo zgodnie z przewidywaniami naukowców kolejne choroby o charakterze masowym na pewno wybuchną, choć jeszcze nie wiadomo gdzie i z jakiego powodu⁷. Wydaje się więc, że słowo *pandemia* umacnia swoją pozycję w leksykonie współczesnego dyskursu publicznego, natomiast *koronawirus* prawdopodobnie ustąpi miejsca nazwie nowego zagrożającego ludzkości patogenu.

Powyższe wnioskowanie prowadzi do nieco przewrotnego pytania postawionego w tytule artykułu – Czy *pandemia* zostanie słowem stulecia? Odpowiedź pozna zapewne niewielu współcześnie żyjących ludzi, ale to właśnie oni będą coraz częściej używać rzeczownika *pandemia*, zmagając się z zapowiadanymi pandemicznymi chorobami. Zanim jednak tak powszechne połączenia, jak *pandemia koronawirusa* czy *pandemia COVID-19*, zupełnie zdominują nasz język, w niniejszym artykule uwaga będzie skupiona na tym, jaki jest obecnie i jak zmieniał się status rozpatrywanego leksemu we współczesnej polszczyźnie. W pozyskaniu aktualnych danych na temat słowa *pandemia* pomocne będą portal *Słowa dnia*⁸, serwis Google Trends, a także wyszukiwarka MoncoPL⁹, która w opinii Piotra Pęzika jest „jedynym publicznie dostępnym, stale aktualizowanym korpusem monitorującym polszczyzny”¹⁰, obejmującym ponad 7 miliardów segmentów wyrazowych, opublikowanych głównie po roku 2010¹¹. Jak piszą Beata Duda i Karolina Liszczyk, MoncoPL pozwala śledzić najnowszą leksykę,

⁴ Dostępny na stronie: www.nkjp.pl.

⁵ *Wyniki plebiscytu Słowo Roku 2020*, Uniwersytet Warszawski 2021; <https://www.uw.edu.pl/wyniki-plebiscytu-slowo-roku-2020/> [dostęp: 30.07.2021].

⁶ Tamże.

⁷ Zob. np. D. Romanowska, *Czeka nas kolejna pandemia, nie mają wątpliwości naukowcy*. „Newsweek Polska” 11/2021; <https://www.newsweek.pl/wiedza/nauka/wirusy-i-pandemie-na-pewno-czeka-nas-kolejna-pandemia-pytanie-tylko-kiedy/5cc51q1> [dostęp: 30.07.2021].

⁸ Dostępny na stronie: <http://slowadnia.clarin-pl.eu>

⁹ Korpus wraz z narzędziami do jego przeszukiwania jest dostępny na stronie: <http://monco.frazeo.pl>

¹⁰ P. Pęzik, *Budowa i zastosowania korpusu monitorującego MoncoPL*, „Forum Lingwistyczne” 2020, nr 7, s. 134.

¹¹ Dane z sierpnia 2021 roku.

stanowiąc tym samym „lepsze pod względem badawczym źródło niż na przykład wyszukiwarka internetowa Google”¹². Analiza występowania leksemu przed rokiem 2010 zostanie oparta o jego wystąpienia w tekstach zgromadzonych w NKJP.

2. Definicje rzeczownika *pandemia*

Wyraz *pandemia* pochodzi od greckiego słowa *pandemos*, oznaczającego ‘obejmujący wszystkie demy, powszechny’ (Swo PWN). Jest to wypadkowa greckich słów *pan* ‘wszystko’ i *demos* ‘lud; podstawowa jednostka terytorialna: kraj, gmina’, które zestawione razem odnoszą się do choroby zakaźnej o charakterze masowym. Wsjp podaje, że *pandēmía* to z greckiego ‘cała ludność’. W słownikach i encyklopediach *pandemia* jest definiowana w następujący sposób: ‘choroba, której uległa prawie cała ludność pewnej okolicy lub całego kraju (np. cholera)’ SDOR, ‘epidemia obejmująca swym zasięgiem bardzo duże obszary’ Sjp PWN, ‘idealny sojusz wszystkich narodów, żyjących w pokoju i wzajemnej zgodzie’ EN PWN. Chociaż najbardziej pozytywne skojarzenia wzbudza trzecie znaczenie omawianego rzeczownika, to w niniejszym artykule interesować nas będą jego użycia w kontekście dwóch pierwszych przytoczonych definicji.

Jak zauważył Jarosław Płuciennik, warto pamiętać, że słowo *pandemia* jest też często kojarzone z *pandemonium*, oznaczającym „piekło, kompletne zamieszanie, chaos, anarchię, sądny dzień, istny koniec świata, ogłuszający zgiełk, tumult”¹³. Z kolei Andrzej Czernikiewicz w *Słowniku na czas zarazy* wyjaśnia, że człon *demia* odnosi się do jakiegokolwiek zarazy, która „może obejmować ograniczony obszar i wtedy będzie endemią, może obejmować duży obszar i wtedy będzie epidemią”¹⁴. Tym, co odróżnia pandemię od zarazy i epidemii, jest jej skala, a ściślej rzecz ujmując – obszar występowania, który „może obejmować cały świat”¹⁵, sprawiając, że pandemia „występuje w skali światowej na różnych kontynentach, w wielu krajach w tym samym

¹² B. Duda, K. Liszczyk, *Narzędzia cyfrowe w polonistycznej dydaktyce akademickiej – zastosowania, możliwości, perspektywy*, „Forum Lingwistyczne” 2018, nr 5, s. 149.

¹³ J. Płuciennik, *Pandemonium wywołane pandemią. Nowe słowa mogą być niebezpieczne*, „Gazeta Wyborcza. Łódź” z 12 IX 2020 r.; <https://lodz.wyborcza.pl/lodz/7,35136,26287749> [dostęp: 06.08.2022].

¹⁴ A. Czernikiewicz, *Słownik na czas zarazy*, „Przyjazny Uniwersytet UMCS”, 2020; <https://www.umcs.pl/pl/slownik-na-czas-zarazy,19466.htm#page-3> [dostęp: 02.08.2021].

¹⁵ Tamże.

czasie”¹⁶. Co ciekawe, mimo iż to rzeczownik *pandemia* jest „zjawiskiem” słownikowym o największej skali, to według WsJP jego hiperonimem jest słowo *epidemia*.

Ciekawych informacji na temat semantyki rzeczownika *pandemia* dostarcza również *Słownosieć*, czyli leksykalna sieć semantyczna języka polskiego. Ten liczący ponad 191 tysięcy słów, 285 tysięcy znaczeń i ponad 600 tysięcy relacji zbiór pozwala zdefiniować dany wyraz „poprzez odniesienie do innych wyrazów”¹⁷. Z informacji dostępnych dla rzeczownika *pandemia* wynika, że jest on przypisany do kategorii semantycznej (tzw. domeny) „zdarzenia”, ale nie jest nacechowany emocjonalnie, choć pewnie wielu ludzi żyjących w dobie pandemii koronawirusa miałyby odmienne zdanie na ten temat. Leksem pozostaje w bezpośredniej relacji hiperonimicznej z rzeczownikiem *epidemia* i określeniem *wstrząs dziejowy*, wykazując przy tym powiązania z takimi słowami, jak *plaga*, *powódź*, *burza* i *wydarzenie*. Natomiast w relację hiponimiczną wchodzi z nazwami takich chorób o charakterze masowym, jak *hiszpanka*, *grypa azjatycka* i *czarna śmierć*. Silną relację znaczeniową, „wynikająca nie bezpośrednio ze znaczeń wyrazów, ale z jakiejś sytuacji”¹⁸, nawiązuje również z określeniem *wirus grypy typu A*.

3. Aktualne dane na temat rzeczownika *pandemia* – rozkład częstości, kluczowość

Zdaniem Jerzego Bralczyka słowo *pandemia*, choć do niedawna było rzadko używane, w ostatnich latach stało się bardzo powszechne¹⁹, zyskując na popularności w marcu 2020 roku w kontekście ogłoszenia obostrzeń mających zapobiegać rozprzestrzenianiu się wirusa COVID-19. Opinię tę potwierdza zamieszczony poniżej wykres wygenerowany przez wyszukiwarkę MoncoPL (Wykres 1), który pokazuje, że pierwsze niewielkie wzrosty częstości rzeczownika *pandemia* w serwisach informacyjnych i branżowych oraz na platformach blogowych odnotowano pod koniec stycznia 2020 roku. Następnie słowo przez blisko miesiąc było używane sporadycz-

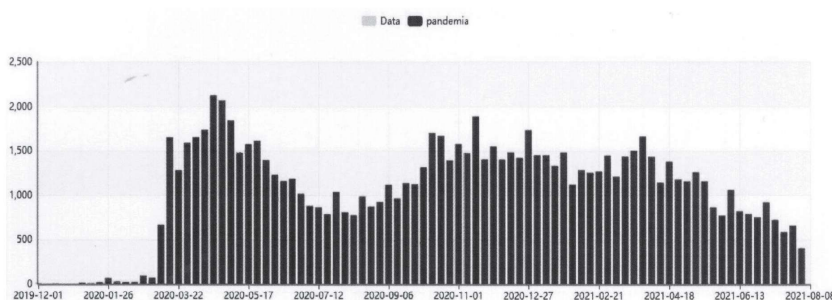
¹⁶ H. Krajewska, *Pandemie w historii świata*, „Wiś i Rolnictwo” 2020, nr 3(188), s. 17–18.

¹⁷ *Słownosieć*; <http://plwordnet.pwr.wroc.pl/wordnet/about> [dostęp: 27.09.2021].

¹⁸ P. Müldner-Nieckowski, *Repliki, czyli odpowiedzi*, „Lekarski poradnik językowy”; <http://lpj.pl/index.php?op=36&id=20> [dostęp: 27.09.2021].

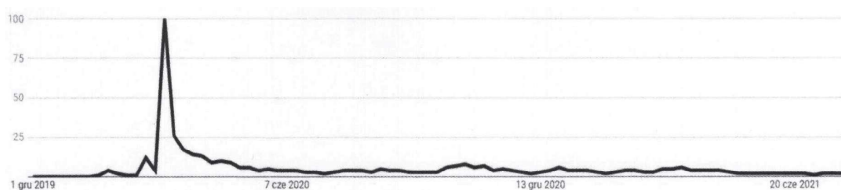
¹⁹ J. Bralczyk, *Prof. Bralczyk: Mam nadzieję, że wiele słów związanych z epidemią nie zostanie na długo*, „Nauka w Polsce: Historia i Kultura” 2020; <https://scienceinpoland.pap.pl/aktualnosci/news%2C82594%2Cprof-bralczyk-mam-nadzieje-ze-wiele-slow-zwiazanych-z-epidemia-nie-zostanie> [dostęp: 02.08.2021].

nie, by na przełomie lutego i marca ponownie zyskać na popularności, której pik przypadł na 15 III, gdy zostało ono użyte 1659 razy. Jednak rekord częstości padł 19 IV 2020 roku, gdy słowo *pandemia* pojawiło się w danych indeksowanych w MoncoPL aż 2128 razy.

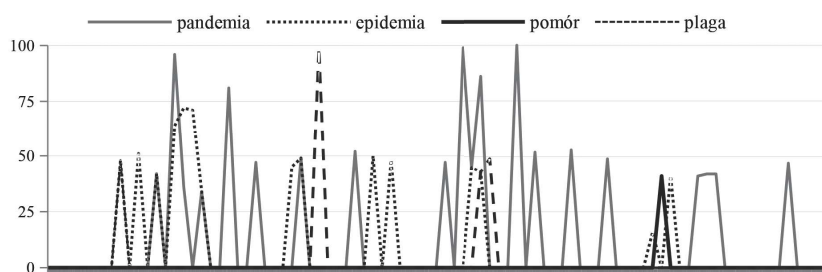
Wykres 1. Rozkład częstości rzeczownika *pandemia* w wyszukiwarce MoncoPL (XII 2020–VIII 2021); źródło: <http://monco.frazeo.pl> [dostęp: 11.08.2021].

Zwiększone zainteresowanie omawianym rzeczownikiem w połowie marca 2020 roku jest również widoczne na kolejnym wykresie wygenerowanym przez inne narzędzie – Google Trends. Grafika ujawnia, że w dniach 8–14 III polscy użytkownicy wyszukiwarki Google bardzo często wpisywali hasło *pandemia*. Jednak w przeciwieństwie do danych pozyskanych z MoncoPL, te przedstawione na Wykresie 2 wskazują na spadek zainteresowania hasłem w kolejnych dniach.

Wykres 2. Frekwencja hasła *pandemia* w zasobach indeksowanych przez Google – miejsce wyszukiwania: wyszukiwarka Google (XII 2020–VIII 2021); źródło: Google Trends; <https://trends.google.pl/trends/explore?date=2019-12-01%202021-08-04&geo=PL&q=pandemia> [dostęp: 04.08.2021].

Porównując zainteresowanie omawianym rzeczownikiem i słowami synonimicznymi przytoczonymi we wstępie, można zauważyć, że osoby korzystające z zasobów indeksowanych przez Google (Wykres 3) preferują hasło *pandemia*, chociaż sporą popularnością cieszy się też *epidemia*. Podobną obserwację poczyniła Weronika Komalska, która w swoim artykule poświęconym wpływowi koronawirusa na współczesną polszczyznę twierdzi, że *pandemia* „to jedno z najczęściej używanych w dyskursie publicznym słów od marca 2020 roku”²⁰.

Wykres 3. Frekwencja hasel *pandemia*, *epidemia*, *pomór*, *plaga*, *zaraza* w zasobach indeksowanych przez Google: wyszukiwarka wiadomości (XII 2020–VIII 2021); opr. na podst. Google Trends; <https://trends.google.pl/trends/explore?date=2019-12-01%202021-08-04&geo=PL&gprop=news&q=pandemia,epidemia,pom%C3%B3r,plaga,zaraza> [dostęp: 04.08.2021].

Równie istotnym wyznacznikiem rosnącej popularności rzeczownika *pandemia* jest wartość kluczowości słów dnia publikowana codziennie w portalu *Słowa dnia*. Jak wyjaśniają twórcy serwisu, wyliczając miarę kluczowości statystycznej słowa w wiadomościach prasowych z siedmiu gazet ogólnopolskich, porównują częstość słowa w danym dniu i jego częstość w okresie ostatnich dwunastu miesięcy, przy czym pierwsza wartość powinna być wyraźnie wyższa od tej drugiej, aby słowo można było uznać za kluczowe²¹. W okresie od 12 III 2020 r. do 2 VIII 2021 r. *pandemia* znalazła się na liście słów dnia 127 razy, 23 razy osiągając kluczowość w przedziale wartości 100–199 i 16 razy w przedziale 200–299, przy czym największa wartość została odnotowana 17 III 2020 roku i wyniosła 436. Co praw-

²⁰ W. Komalska, *Język w czasie epidemii, epidemia w języku*, „Polonistyka. Innowacje” 2020, nr 12, s. 209.

²¹ *Słowa dnia*; <http://slowadnia.clarin-pl.eu/#/default> [dostęp: 04.08.2021].

da, w tym czasie *pandemia* osiągnęła status słowa dnia tylko osiem razy, ale w blisko połowie wystąpień na liście słów dnia zajmowała któreś z pierwszych pięciu miejsc.

Wgląd w najczęstsze obecnie kolokacje z rzeczownikiem *pandemia* umożliwia kolokator dostępny dla wyszukiwarki MoncoPL. Dla zapytania opatrzonego podwójną gwiazdką, uwzględniającego wszystkie formy fleksyjne leksemu, kolokator przeanalizował 6292 unikatowych kontekstów, przy czym wszystkich kontekstów pasujących do zapytania było aż 259 692. Najczęstsze kolokaty łączące się z rozpatrywanym leksemem przedstawiono na Wykresie 4, a dokładną liczbę współwystąpień oraz wiodące kolokacje ujęto w Tabeli 1. Zdecydowany prym wśród kolokatów wiedzie rzeczownik *koronawirus*, który jest istotnie popularniejszy od terminów używanych wymiennie, takich jak zapisany dużymi literami skrót *COVID* czy jego nieco mniej powszechna wersja – *Covid*. Analiza danych przedstawionych w Tabeli 1 i na Wykresie 5 wskazuje, że współwystąpienia tych trzech słów z rzeczownikiem *pandemia* stanowią aż 60,32% (1903 współwystąpienia) wszystkich jego kolokacji odnotowanych w wyszukiwarce MoncoPL. Wymienione kolokaty doprecyzowują znaczenie rozpatrywanego leksemu, nazywając czynniki (patogen lub wywołaną przez niego chorobę), które przyczyniły się do wybuchu pandemii.

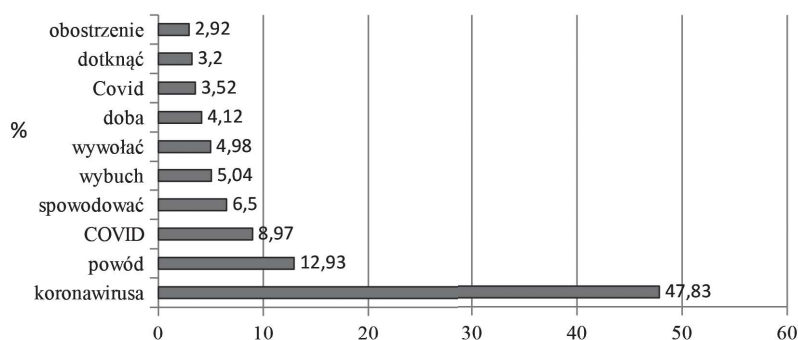
Dość liczny zbiór kolokacji z rzeczownikiem *pandemia* tworzą również jego współwystąpienia ze słowem *powód* (12,93%, 408 współwystąpień), które – jak wynika z przytoczonego poniżej przykładu użycia – odnoszą się do skutków pandemii, a nie do jej przyczyn (przykład 1).

(1) Z powodu pandemii spodziewamy się spowolnienia w pierwszych miesiącach tego roku. (dziennik.pl, 2020-04-01)

Zainteresowanie Polaków konsekwencjami pandemii potwierdzają również współwystąpienia rozpatrywanego leksemu z czasownikami *spowodować* i *wywołać* (11,48%, 362 współwystąpienia), zilustrowane przykładami 2–3.

(2) To efekt lockdownu spowodowanego pandemią koronawirusa. (wprost.pl, 2020-07-01)

(3) Po pierwszej fali niepokoju wywołanego pandemią koronawirusa sytuacja na rynku pracy zaczyna się stabilizować [...]. (bankier.pl, 2020-09-17)

Wykres 4. Najczęstsze kolokaty rzeczownika *pandemia* w wyszukiwarce MoncoPL; opr. na podst. danych wygenerowanych dla korpusu MoncoPL; <http://monco.frazeo.pl> [dostęp: 04.08.2021].

KOLOKAT	LICZBA WSPÓŁWYSTĄPIEŃ	WIODĄCE KOLOKACJE WRAZ Z LICZBĄ WYSTĄPIEŃ
<i>koronawirus</i>	1509	<i>pandemii koronawirusa</i> (663), <i>pandemią koronawirusa</i> (433), <i>pandemia koronawirusa</i> (200), <i>pandemię koronawirusa</i> (180)
<i>powód</i>	408	<i>powodu pandemii</i> (350)
COVID	283	<i>pandemii COVID</i> (123), <i>pandemią COVID</i> (72), <i>pandemia COVID</i> (52), <i>pandemię COVID</i> (23)
<i>spowodować</i>	205	<i>spowodowanej pandemii</i> (49), <i>spowodowanego pandemii</i> (19), <i>spowodowany pandemii</i> (15), <i>spowodowane pandemii</i> (14), <i>spowodowanych pandemii</i> (13), <i>spowodowanym pandemii</i> (11)
<i>wybuch</i>	159	<i>wybuchu pandemii</i> (78), <i>wybuchem pandemii</i> (50), <i>wybuch pandemii</i> (27)
<i>wywołać</i>	157	<i>wywołanego pandemii</i> (35), <i>wywołany pandemii</i> (25), <i>wywołanym pandemii</i> (18)
<i>dość</i>	130	<i>dobie pandemii</i> (115)
<i>Covid</i>	111	<i>pandemii covid</i> (48), <i>pandemią covid</i> (32), <i>pandemia covid</i> (16)
<i>dotknąć</i>	101	<i>dotkniętych pandemii</i> (12)
<i>obostrzenie</i>	92	<i>obostrzeń związanych z pandemii</i> (23)

Tabela 1. Najczęstsze kolokaty rzeczownika *pandemia* wraz z liczbą współwystąpień i wiodącymi kolokacjami (częstość > 10)

4. Występowanie rzeczownika *pandemia* w zrównoważonym podkorpusie NKJP²²

Nieco odmienny obraz rzeczownika *pandemia* wyłania się z wyników badania korpusowego, którego przedmiotem było prześledzenie występowania leksemu w zrównoważonym podkorpusie NKJP liczącym około 240 mln słów pochodzących z tekstów powstałych po 1945 roku. Struktura zbioru przedstawia się następująco: książki – 29%, prasa – 50%, inne teksty pisane – 4%, Internet – 7%, teksty mówione – 10%²³. W toku badania wykorzystano wyszukiwarkę PELCRA, dzięki której ustalono m.in. częstość występowania w różnych rodzajach tekstów i kanałach przekazu, profil czasowy oraz najczęstsze kolokacje²⁴. W celu zebrania informacji o wszystkich formach fleksyjnych, badany leksem został opatrzony podwójną gwiazdką.

4.1. Częstość występowania

W zrównoważonej wersji NKJP rzeczownik *pandemia* występuje zaledwie 194 razy w 153 akapitach i w 96 różnych tekstach, w trzech przypadkach stanowiąc element nazwy własnej: *Krajowy Komitet ds. Pandemii Grypy* (2 wystąpienia), *Krajowy Serwis Pandemii Grypy* (1 wystąpienie). Należy pamiętać, że przy obliczaniu częstości występowania brana jest pod uwagę liczba akapitów, a nie liczba wszystkich wystąpień. We wszystkich tych wystąpieniach słowo jest używane w odniesieniu do choroby o masowym charakterze, zarówno w sensie liczby chorych, jak i zasięgu obszarowego.

4.2. Profil występowania – typy tekstów

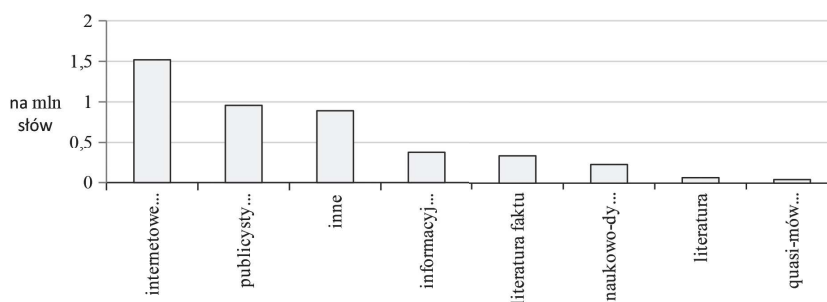
Jak pokazują dane przedstawione na Wykresie 5, rzeczownik *pandemia* najczęściej notowany jest w tekstach internetowych interaktywnych²⁵, a więc na forach, czatach i listach dyskusyjnych (1,519 na 1 mln słów, 17 wystąpień w 14 akapitach w 6 różnych tekstach).

²² Prezentowane wykresy i tabele opracowano w oparciu o dane pozyskane ze strony wyszukiwarki PELCRA.

²³ R.L. Górski, M. Łaziński, *Typologia tekstów w NKJP*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa 2012, s. 13–23.

²⁴ P. Pęzik, *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego...*, s. 253–273.

²⁵ Klasyfikację tekstów w NKJP podaje za: R. L. Górski, M. Łaziński, *Typologia tekstów w NKJP...*, s. 15.

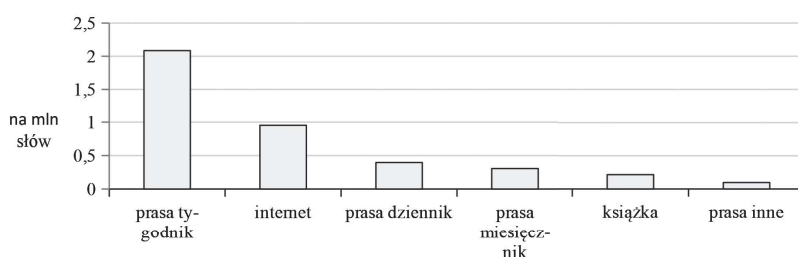
Wykres 5. Profil występowania rzeczownika *pandemia* – typy tekstów

Wynik ten należy jednak traktować z pewną ostrożnością, ponieważ zbiór obejmujący wspomniany typ tekstów jest objętościowo niewielki (ok. 9 mln słów) w porównaniu z plasującą się na drugim miejscu publicystyką (ok. 129 mln słów)²⁶. I to właśnie w tekstach publicystycznych, obejmujących również krótkie wiadomości prasowe, odnotowano największą liczbę wystąpień badanego leksemu – 160 w 124 akapitach w 80 różnych tekstach, chociaż częstość na 1 mln słów jest nieco niższa – 0,958. Wysoką częstość występowania odnotowano także dla tekstów sklasyfikowanych jako inne – 0,891 na 1 mln słów (3 wystąpienia w 2 akapitach w 1 tekście). Rzeczownik jest nieco mniej popularny w tekstach informacyjno-poradnikowych – 0,371 na 1 mln słów (3 wystąpienia w 3 akapitach w 1 tekście), w literaturze faktu – 0,336 (6 wystąpień w 5 akapitach w 3 różnych tekstach) i tekstach naukowo-dydaktycznych – 0,23 (2 wystąpienia w 2 akapitach w 2 różnych tekstach). Małą popularnością cieszy się natomiast w tekstach sklasyfikowanych jako literatura, obejmujących książki niebeletrystyczne niesklasyfikowane – 0,066 na 1 mln słów (2 wystąpienia w 2 akapitach w 2 różnych tekstach) oraz w tekstach quasi mówionych, czyli wypowiedzianych i zapisanych – 0,043 na 1 mln słów (1 wystąpienie w 1 akapicie w 1 tekście). Wystąpienie rzeczownika nie odnotowano w ogóle w tekstach sklasyfikowanych jako mówione konwersacyjne, dramat, poezja, proza, internetowe nieinteraktywne (tj. statyczne strony WWW) i urzędowe.

²⁶ Bardziej miarodajnym wskaźnikiem występowania danego słowa w korpusie jest częstość wystąpień, przy obliczaniu której bierze się pod uwagę liczbę wystąpień na 1 mln słów, co pozwala zniwelować różnice w objętości poszczególnych podzbiorów wchodzących w skład korpusu.

4.3. Profil występowania – kanały przekazu

Przyglądając się przedstawionej na Wykresie 6 częstości występowania rzeczownika *pandemia* w różnych kanałach przekazu, można zauważyć, że występuje on najczęściej w prasie. Dla tego kanału przekazu odnotowano 155 wystąpień w 119 akapitach w 76 różnych tekstach, co przekłada się na średnią częstość: 0,721 na 1 mln słów – wiodąca kategoria to „tygodniki” – 2,086 (107 wystąpień w 87 akapitach w 55 różnych tekstach), następnie „dzienniki” – 0,396 (43 wystąpienia w 27 akapitach w 16 różnych tekstach), „miesięczniki” – 0,305 (2 wystąpienia w 2 akapitach w 2 różnych tekstach) i „inne teksty prasowe” – 0,097 (3 wystąpienia w 3 akapitach w 3 różnych tekstach). Najwięcej wystąpień odnotowano w tygodnikach „Polityka” (56) i „Gazeta Ubezpieczeniowa” (40) oraz w dzienniku „Trybuna Śląska” (15). Na drugim miejscu znalazł się „Internet” – 0,952 na 1 mln słów (19 wystąpień), a na trzecim „książki” – 0,216 (15). W NKJP rzeczownik jest nieobecny w kanałach sklasyfikowanych jako „mówiony” oraz „rękopis”.

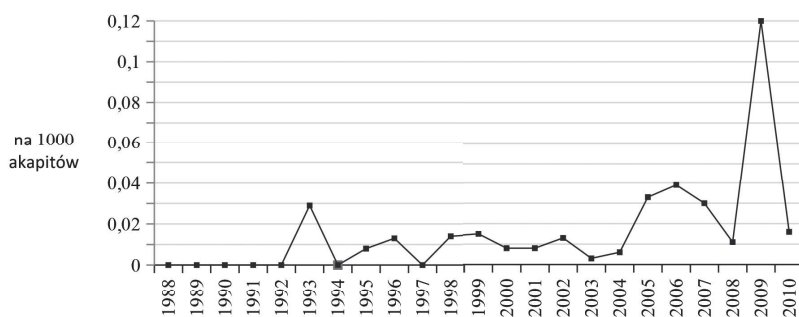
Wykres 6. Profil występowania rzeczownika *pandemia* – kanał przekazu

4.4. Profil czasowy

Analiza częstości rzeczownika *pandemia* w zależności od czasu jego użycia w latach 1988–2010²⁷ została przedstawiona na Wykresie 7. Jak można zauważyć, słowo było najczęściej używane w 2009 roku, dla którego odnotowano częstość: 0,12 na 1000 akapitów (73 wystąpienia w 57 akapitach w 35 różnych tekstach). Przytoczone poniżej typowe przykłady (4 i 5) użycia rzeczownika w roku 2009 wskazują, że jego popularność

²⁷ Inne przedziały czasowe są niedostępne w wyszukiwarce PELCRA.

wynikała z faktu, że świat zmagał się wówczas z nowym rodzajem grypy, tzw. świńską grypą. Z kolei wzrost częstości odnotowany w 2006 roku (częstość: 0.039 na 1000 akapitów, 25 wystąpień w 21 akapitach w 10 różnych tekstach) był spowodowany groźbą wybuchu tzw. ptasiej grypy (przykład 6). Natomiast wzrost odnotowany w 1993 roku (częstość: 0.029 na 1000 akapitów, 3 wystąpienia w 3 akapitach w 2 różnych tekstach) był związany z wirusem HIV (przykład 7.).

Wykres 7. Profil czasowy rzeczownika *pandemia*

(4) Świat: *pandemia* świńskiej grypy niestraszna reasekuratorom. („Gazeta Ubezpieczeniowa”, 2009-06-19)

(5) Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) nakazała ogłoszenie *pandemii* grypy typu A/H1N1. („Dziennik Zachodni”, 2009-06-12)

(6) Ubiegłej jesieni, gdy nad światem zawisła groźba wybuchu *pandemii* ptasiej grypy, [...] („Polityka”, 2006-07-29)

(7) Według najnowszych danych Światowej Organizacji Zdrowia [WHO] od początku *pandemii* (czyli epidemii o wielkim zasięgu) do połowy maja 1993 HIV zaraził 14 mln ludzi. („Gazeta Wyborcza”, 1993-06-04)

4.5. Najczęstsze kolokacje

Do analizy kolokacji rzeczownika *pandemia* wykorzystano dostępny w wyszukiwarce PELCRA „moduł automatycznej ekstrakcji kolokacji” – tzw. kolokator²⁸. Lista rankingowa kolokatów jest oparta na istotności statystycznej wyliczonej za pomocą testu „chi kwadrat” (χ^2), co pozwala

²⁸ P. Pęzik, *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP...*, s. 265.

wyeliminować słowa, których związek z badanym leksemem ma charakter składniowy, a nie kolokacyjny. Wielkość próbki, czyli liczbę kontekstów wystąpień, ustawiono na pułapie 10000, natomiast minimalna liczba wystąpień danej kombinacji wynosiła 5. Pod uwagę wzięto połączenia lewo- i prawostronne z rzeczownikami, przymiotnikami i czasownikami²⁹, sąsiadującymi z ośrodkiem kolokacji zarówno na pierwszej, jak i na drugiej pozycji. W prezentowanych poniżej tabelach ten drugi typ kolokatów zaznaczono gwiazdką.

4.5.1. Kolokacje rzeczownikowe

Jak widać w Tabeli 2, omawiany leksem tworzy dwie kolokacje lewostronne z rzeczownikami *wybuch* i *wystąpienie*, z których oba oznaczają pojawienie się pandemii.

KOLOKAT	PASUJĄCE WSPÓŁWYSTĄPIENIA ³⁰	OGÓŁEM	CHI ²
<i>Grypa</i>	<i>pandemii_grypy</i> (24), <i>pandemia_grypy</i> (11), <i>pandemią_grypy</i> (3), <i>pandemię_grypy</i> (3), <i>pandemie_grypy</i> (1)	42	2 795 254,12
<i>Wybuch</i>	<i>wybuchu_pandemii</i> (10), <i>wybuch_pandemii</i> (5), <i>wybuchem_pandemii</i> (1)	16	46 852,59
<i>AIDS</i>	<i>pandemii_aids</i> (4), <i>pandemię_aids</i> (1), <i>pandemia_aids</i> (1)	6	22 289,94
<i>Wystąpienie</i>	<i>wystąpienia_pandemii</i> (5), <i>wystąpieniu_pandemii</i> (1)	6	5 859,16
<i>grypa*</i>	<i>pandemii_grypy</i> (30), <i>pandemia_grypy</i> (13), <i>pandemią_grypy</i> (8), <i>pandemię_grypy</i> (4), <i>pandemia_grypa</i> (2), <i>pandemie_grypy</i> (1)	58	3 006 545,01
<i>epidemia*</i>	<i>pandemia_epidemia</i> (4), <i>pandemii_epidemii</i> (1), <i>pandemią_epidemie</i> (1)	6	31 665,69
<i>AIDS*</i>	<i>pandemii_aids</i> (4), <i>pandemia_aids</i> (2), <i>pandemię_aids</i> (1)	7	30 341,41

Tabela 2. Kolokaty rzeczownikowe słowa *pandemia*

Związki z pozostałymi rzeczownikami mają charakter prawostronny. Najczęściej *pandemia* łączy się z rzeczownikiem *grypa*, dodatkowo poprzez

²⁹ Kolokacje z przysłówkami nie występują w NKJP.

³⁰ W nawiasach podano liczbę wystąpień.

dzonym przymiotnikiem opisującym typ choroby, gdy słowo *grypa* występuje na drugiej pozycji w stosunku do ośrodka kolokacji. W efekcie powstają dwa połączenia: *pandemii ptasiej grypy* i występujące rzadziej – *pandemii świńskiej grypy*. Kolejnym kolokatem jest skrót *AIDS*, który w przypadku wystąpienia na drugiej pozycji w stosunku do rzeczownika *pandemia*, jest poprzedzony skrótem *HIV* odnoszącym się do nazwy wirusa wywołującego chorobę o nazwie *AIDS*: *pandemia HIV/AIDS*. Ostatnia wyszukana przez moduł kolokacja to związek leksemu *pandemia* z rzeczownikiem *epidemia*, który jednak jest oddalony od ośrodka kolokacji, tworząc połączenia sugerujące, że oba rzeczowniki nazywają to samo zjawisko: *pandemia to epidemia*; *pandemii*, czyli *epidemii*.

4.5.2. Kolokacje przymiotnikowe

Jak pokazują dane ujęte w Tabeli 3, rzeczownik *pandemia* najczęściej łączy się z przymiotnikami *świński* i *ptasi*, nazywającymi typ choroby powodującej pandemię, na przykład *pandemia świńskiej (grypy)*, *pandemii ptasiej (grypy)*. W przypadku kolokacji lewostronnych najczęstszym kolokatem jest przymiotnik *globalny* odnoszący się do zasięgu pandemii.

KOLOKAT	PASUJĄCE WSPÓŁWYSTĄPIENIA	OGÓŁEM	CHI ²
<i>świński</i>	<i>pandemią_świńskiej</i> (4), <i>pandemii_świńskiej</i> (2), <i>pandemia_świńskiej</i> (2)	8	565 594,72
<i>globalny</i>	<i>globalna_pandemia</i> (5)	5	108 956,31
<i>ptasi*</i>	<i>pandemii_ptasiej</i> (5)	5	143 123,66

Tabela 3. Kolokaty przymiotnikowe słowa *pandemia*

4.5.3. Kolokacje czasownikowe

Jeżeli chodzi o współwystępowanie z czasownikami, to jak widać w Tabeli 4, rzeczownik *pandemia* tworzy tylko dwie takie kolokacje, z których obie są prawostronne. Analiza przykładów użycia wykazała jednak, że wyszukiwarka uwzględniła w wynikach zarówno połączenia typu podmiot i orzeczenie, jak na przykład *pademie miały*, *pandemia grypy ma* czy *pandemia (grypy/AIDS) jest*, jak i współwystąpienia, w których czasownik nie nazywa czynności, której wykonawcą jest rzeczownik *pandemia*, np. *globalne rozmiary pandemii HIV są*, *jednak w przypadku pandemii mamy do czynienia*, *ogłoszono pandemię i jest to główny temat*, *grypa podczas pandemii ma przebieg*.

KOLOKAT ³¹	PASUJĄCE WSPÓŁWYSTĄPIENIA	OGÓŁEM	CHI ²
<i>mieć</i> <i>mieć</i> *	<i>pandemii_mamy</i> (2), <i>pandemii_ma</i> (2), <i>pandemie_miały</i> (1), <i>pandemia_ma</i> (1)	6	70,47
<i>być</i> <i>być</i> *	<i>pandemii_jest</i> (2), <i>pandemie_jest</i> (1), <i>pandemia_</i> <i>jest</i> (1), <i>pandemia_są</i> (1) <i>pandemie_być</i> (1), <i>pandemii_są</i> (1)	7	15,05

Tabela 4. Kolokaty czasownikowe słowa *pandemia*

5. Rzeczownik *pandemia* i jego synonimy w NKJP – porównanie

Dla porównania, przytoczone w Tabeli 5 słowa uznawane za synonimy rzeczownika *pandemia* mają znacznie więcej wystąpień w NKJP. Warto jednak odnotować, że pod względem występowania w różnych typach tekstów rozpatrywany leksem dominuje w tekstach internetowych interaktywnych (1,519 na 1 mln słów), a więc na blogach, forach i w grupach dyskusyjnych, ustępując pola tylko rzeczownikowi *pomór* (5,207), podczas gdy pozostałe synonimy występują przede wszystkim w tekstach o charakterze literackim. Należy w tym miejscu przypomnieć kwestię wyjaśnioną szerzej w sekcji 4.2. – gdy weźmie się pod uwagę rozmiary zbiorów reprezentujących poszczególne typy tekstów, to okazuje się, że rzeczownik *pandemia* jest tak naprawdę najczęściej notowany w tekstach o charakterze publicystycznym.

RZECZOWNIK	LICZBA WYSTĄPIEŃ	LICZBA AKAPITÓW	LICZBA RÓŻNYCH TEKSTÓW	CZĘSTOŚĆ NA 1 MLN SŁÓW
<i>pandemia</i>	194	153	96	0,808
<i>pomór</i>	1004	937	672	4,18
<i>zaraza</i>	1822	1769	1206	7,586
<i>plaga</i>	2086	2001	1540	8,685
<i>epidemia</i>	2507	2282	1426	10,437

Tabela 5. Występowanie rzeczownika *pandemia* i synonimów w NKJP – częstość występowania

³¹ Wyszukiwarka nie zwróciła wyników dla zapytania o bezpośrednie kolokaty czasownikowe. Jednak analiza przykładów użycia wykazała, że pojedyncze przypadki takich połączeń zostały uwzględnione w wynikach dla zapytania o kolokaty występujące na drugiej pozycji w stosunku do ośrodka kolokacji.

6. Wnioski

Analiza materiału wyekscerpowanego ze zbiorów współczesnej polszczyzny wskazuje, że rzeczownik *pandemia* ogromnie zyskał na popularności wraz z pojawieniem się patogenu wywołującego chorobę COVID-19. Z leksemu, który w podkorpusie zrównoważonym NKJP występował na tyle rzadko, że plasował się na ostatniej pozycji wśród takich synonimów, jak *plaga*, *epidemia*, *pomór* czy *zaraza*, awansował do pozycji lidera w swojej grupie. Status ten potwierdzają wiodące częstości występowania rzeczownika notowane w stale aktualizowanym zbiorze polszczyzny MoncoPL oraz w serwisie Google Trends monitorującym trendy w popularności słów kluczowych i tematów wyszukiwanych przez internautów.

Dane korpusowe dostarczyły również materiału pozwalającego na dostrzeżenie podobieństw w sposobach używania rzeczownika *pandemia* w rozpatrywanych korpusach polszczyzny. Zarówno w NKJP, obejmującym teksty opublikowane przed rokiem 2010, jak i w zbiorach bardziej aktualnych, najczęstszym kolokatem badanego leksemu są nazwy rozmaitych patogenów lub chorób powodujących stan pandemii. Kiedyś były to *świńska grypa*, *ptasia grypa* czy *AIDS*, a obecnie są to *koronawirus* i *COVID*. Pewne podobieństwa widać także w wiodących dla występowania rzeczownika *pandemia* typach tekstów czy kanałach przekazu. Okazuje się bowiem, że słowo jest najczęściej używane w tekstach o charakterze publicystycznym (prasa, serwisy informacyjne) oraz w Internecie (w tym na blogach, forach, grupach dyskusyjnych).

Wydaje się zatem, że główna zmiana w stosowaniu rzeczownika *pandemia* we współczesnej polszczyźnie zaszła w popularności, jaką ostatnio zyskał wśród rodzimych użytkowników języka. Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy stan ten się utrzyma, co istotnie umocniłoby pozycję leksemu jako kandydata do tytułu słowa stulecia. Można przypuszczać, że sytuacja zmieniłaby się trochę, gdyby światu udało się odnieść sukces w walce z kryzysem, do określenia którego służy rozpatrywany leksem. Jednak równie prawdopodobny jest scenariusz odwrotny i nadejście nowej choroby o charakterze masowym. Dlatego w kolejnych badaniach warto byłoby wypełnić lukę, jaką w opisie rzeczownika *pandemia* powoduje niepełna porównywalność analizowanych w artykule zbiorów polszczyzny. Wynika ona między innymi z faktu, że NKJP ograniczony jest czasowo do roku 2010 i obejmuje wiele różnych typów tekstów, w tym również litera-

ture piękną, natomiast zbiory bardziej aktualne bazują w dużej mierze na zasobach internetowych. Dobrze byłoby sprawdzić, czy wzrost popularności rzeczownika *pandemia* został odnotowany również w tekstach bardziej wyszukanych, „książkowych”.

Wykaz skrótów

EN PWN – *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl>

NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, www.nkjp.pl

SDOR – *Słownik języka polskiego*, t. I–XI, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1969.

SJP PWN – *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl>

SWO PWN – *Słownik wyrazów obcych PWN*, red. E. Sobol, Warszawa 1995.

WSJP – *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Źmigrodzki, Kraków 2007–, <https://wsjp.pl>

Tatiana Szczygłowska

***Pandemic* – a candidate for the word of the century?**

The linguistic image of the lexeme in contemporary Polish based on corpus data

The article presents the linguistic image of the noun *pandemic* in contemporary Polish. The aim of the analysis is to look at how the word is used today, in the COVID-19 era, and how it was used before the first cases of this disease were detected. The first part of the article discusses the current data available on the Words of the Day website, Google Trends and the MoncoPL corpus search engine, while the second part shows the occurrences of the lexeme in slightly older texts that were collected in the National Corpus of Polish (NKJP) before 2010. The analysis of the material extracted from the above sources indicates that the noun *pandemic* was very rare in the NKJP and then became very popular with the

appearance of the pathogen causing COVID-19. However, the analysis of the most common collocates shows that the mentioned event did not have a significant impact on the other aspects of the use of the lexeme by the users of modern Polish.

Keywords: *pandemic, MoncoPL, Words of the Day, Google Trends, National Corpus of Polish*

Słowa kluczowe: *pandemia, MoncoPL, Słowa Dnia, Google Trends, Narodowy Korpus Języka Polskiego*